

MARKAZIY OSIYODA BRONZA DAVRINING
O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Tursunov Farhod Sodiqjon o'g'li

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda bronza davri va uning o'ziga xos jihatlari tadqiq etilgan. Bu davrga oid shaharlar va undagi aholi ijtimoiy qatlami, mehnat tarzi hisoblanmish - chorvachilik va dehqonchilikning ahamiyati haqida atroflicha yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: bronza davri, metallurklar, hunarmandchilik, agrar xo'jalik, kulolchilik, arxeologik qazishma, Sarazm.

Markaziy Osiyoda bronza asri o'ziga xos alohida bir davrni tashkil qilib, aholining deyarli bir yarim ming yillik turmush tarzini o'zida ifoda etadi (miloddan avvalgi III ming yillik o'rtalaridan to I ming yillikning boshlariga qadar). Bronza asri tosh asriga nisbatan juda qisqa davrni o'z ichiga oladi. Birinchi marta bronza mil. avv. III minginchi yillikda Old Osiyo va Hindistonda kashf etilgan. Arxeolog olimlarimizning Markaziy Osiyo hududida olib borgan ilmiy ishlari shuni ko'rsatdiki, bronza davrida ovchilik va termachilik ijtimoiy va iqtisodiy hayotda o'zining dastlabki rolini asta-sekin yo'qotib borgan. Aholining asosiy yashash manbai dehqonchilik va chorvachilik bo'lib qoldi va bu esa metallga bo'lgan talabni yanada oshirdi. Qadimgi "metallurklar" ma'lum davrdan so'ng qalayni misga qorishtirib bronza (jez) olishni kashf etganlar. Bronza egiluvchan metall bo'lsada, ammo misga nisbatan ancha mustahkam metall. Bronzadan keskir, ya'ni o'tkir tig' beradigan qurollar yasash mumkin bo'lgan.

Aynan bronzaning shu xususiyatlari qadimgi "metallurklar" diqqatini jalb etgan. Natijada bronza ibtidoiy xo'jaliklarning hamma sohalariga kirib kela boshlagan. Insonlar hayotida tub ijtimoiy, iqtisodiy o'zgarishlar, rivojlanishlar sodir bo'lgan. Bronza davriga xos ana shunday rivojlanishning belgilaridan biri sifatida - agrar xo'jalik va hunarmandchilik sohasidagi yangiliklarni ko'rsatish mumkin. Sug'orma dehqonchilik o'troq aholining uzviy turmush tarziga aylandi. An'anaviy dehqonchilik hududlarida bronza davri ikki bosqichni tashkil etadi.

Yaqin kunlarga So'g'dning bosh shaharlari bo'lgan Samarqand va So'g'diyonada ilk dehqonchilik madaniyatining boshqa bir buyuk yodgorligi qadimgi Sarazm qishlog'i hisoblanadi. Hozirgi Sarazm qishlog'i Samarqandning Tojikiston bilan chegaradosh tumanida joylashgan. Sarazmda qadimdan o'zbeklari yashab kelgan. Shu qishloqning Avazali uchastkasida istiqomat qiluvchi Ashurali Toyloqov 1976 yilning kuzida o'z tomorqasi va qo'shnilari hovlisidan topilgan sopol siniqlari,

bronza bolta va pichoqlaridan iborat ashyoviy dalillar bilan Panjikent muzeyiga murojaat qilgan. Bu yodgolikda 1977 yildan buyon panjikentlik arxeolog Abdullo Isaqov arxeologik qazishmalar olib bormoqda. Kulbalar va xilxonalarni qazish vaqtida arxeologlar sirtiga rangli bezak solingan sopol parchalari, mis oyna, oltin va kumushdan yasalgan taqinchoqlar, qimmatbaho toshlar bronza, lazurit va serdalikdan yasalgan munchoqlar topganlar. Sarazmning birinchi bosqichga oid materiallar ko'p jihatdan Janubiy Turkmanistonda topilgan va eneolit davriga oid yodgor-liklarga aynan o'xshab ketadi. Sarazmning ikkinchi bosqichidan boshlab uy-joy qurulishida alohida xonalar o'rtasida doira va to'rtburchak shaklida ishlangan muqaddas otashkadalar (altarlar)ning paydo bo'lishi qadimgi sarazmliklarning olovga sig'inishidan darak beradi. Keyinchalik bu yerda ibodatxonalar qurila boshlagan.

Bronza davrida dehqonchilik vohalarida alohida-alohida aholining joylashish tuzumi shakllandi. Aynan shu narsa shahar tipidagi aholi punktlarining shakllanishiga shart-sharoitlarni yaratdi. Shahar tipidagi aholi punktlari yuzaga kelish omillarini bilish ham muhim ahamiyatga egadir. Birinchi omil - aholi zichligi va konsentratsiyalashuviga olib kelgan oziqovqat yetishtirish usulidir. Dehqonchilik vohalarida aholi zichligi ovchilik va termachilik davriga karaganda deyarli 100 barobar zichroq bo'lgan. Shu sababli dehqonchilik jamiyatlarining ilk bosqichliridagiga nisbatan yirik aholi markazlari paydo bo'ladi. Markaziy Osiyoda qadimgi shahar tipidagi aholi punktlarida hunarmandchilikning metalurgiya va kulolchilik kabi tarmoqlari rivojlangan.

Xulosa o'rnida ta'kidlash kerakki, bronza davriga oid manzilgohlar hozirgi Xorazm va Qoraqalpog'iston hududlaridan ham topilib o'rganilgan. Amudaryo etaklaridagi Tozabog'yob kanali yaqinidan topilgan Tozabog'yob madaniyati, Amirobod kanali etaklaridan topilib o'rganilgan Amirobod madaniyati shular jumlasiga kiradi. Bu manzilgohda yashagan odamlar o'troq holda urug' jamoa bo'lib yashaganligi sug'orma dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullanganligi aniqlandi.

Mamlakatimizning shimolidagi cho'l va dasht joylarida chorvador urug' jamoalari va qabilalar yashagan. Ularda chorvachilik xo'jalikning asosiy tarmog'i bo'lgan. O'tliqlar-cho'ponlar qoramol, ko'y, echkilardan iborat podalarini uzoq joydagi yavlovlarga haydab borganlar. Bronza davri oxirlarida chorvador qabilalarning o'z podalarini haydab o'troq dehqon jamoalari yashaydigan vohalarga tinch yoki zo'rlik bilan kirib borganligi ham kuzatiladi. Natijada etnik jarayonlar kuchayib shimol va janub qabillarining dastlabki aralashuvi yuz berib, hozirgi zamon o'zbek va tojiklarining dastlabki etnik qatlami shakllana boshlagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarov A. O'zbekiston xalqlari tarixi. 1-jild. –T., 1993
2. Asqarov A. O'zbekiston tarixi. –T., 1994.

3. Sagdullaev A. O‘zbekiston tarixi. –T., 1997.
4. Sulaymonova F. Sharq va G‘arb. –T., 1998.
5. Umarzoda M. Avesto" sirlari. // Jahon adabiyoti, –№4. –T., 1997.
6. Xodjaniyazov G‘.Qadimgi Xorazm mudofaa inshootlari. –T.:O‘zbekiston, 2007.
7. Shaniyazov K. O‘zbek xalqining shakllanish jarayoni. –T., 2001.
8. Yaxshiev L. Shimoliy Tohariston. // Avtoreferat. –T., 2003.
9. G‘ulomovYa. Qadimgi madaniyatimizning izlaridan. –T., 1960